

Sâfî Mustafa Efendî'nin *Zübdetü't-tevârîh* adlı eserinin ilk iki sayfası (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 2428)

SAFİYE SULTAN

(ö. 1028/1619)

III. Murad'ın hanımı
ve III. Mehmed'in annesi.

1550 yılında dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Hangi millete mensup olduğu hususu tartışmalı olmakla birlikte dönemin Venedik kaynaklarında Arnavut asıllı olup Dukakin'de Rezi köyünde doğduğu belirtilir. 1573-1578 yılları arasında İstanbul'da bulunan Stephan Gerlach ise onu Bosna asıllı diye tanıtır ve daha şehzadelik yıllarında Manisa'da bulunan Murad'a Ferhad Paşa tarafından hediye edildiğini yazar (*Türkiye Günlüğü*, II, 637). Babasının Korfu valisi, asıl adının Cecilia Baffo olduğu, Venedik'le Korfu arasında seyahat ederken Adriyatik denizinde Osmanlı korsanları tarafından kaçırılıp Manisa sancak beyi Şehzade Murad'a takdim edildiği şeklindeki yaygın bilgi ise doğru olmayıp Nurbânû Sultan ile karıştırılmasından kaynaklanmıştır.

Venedik kaynaklarına göre 1563'te on üç yaşında iken Şehzade Murad'a takdim edildi ve 7 Zilkade 973'te (26 Mayıs 1566) Manisa'da Şehzade Mehmed'i dünyaya getirdi. 1574'te III. Murad tahta geçince annesi Nurbânû Vâlîde Sultan ile Safiye Sultan arasında çekişme başladı. Bu çekişmeye Nurbânû tarafında katılan kızları İsmihan ve Gevherhan ile Kanûnî Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah sultanlar Safiye Sultan'ı padişahın gözünden düşürmek için çaba gösterdiler. Zira şehzadeliği sırasında Murad'ın Safiye Sultan'ın dışında bir kadını olmamıştı. Ancak Nurbânû ve kızlarının padişaha güzel câriyeler sunması her ne kadar padişahın ilgisini Safiye Sultan'dan uzaklaştırmak amacıyla izah edilirse de bu aynı zamanda hânedanın devamını sağlamak üzere şehzade sayısını arttırmakla da alâkalı olmalıdır.

Âlî Mustafa Efendi, Safiye Sultan'ın III. Murad'ın nikâhlı karısı olduğunu ifade eder; fakat özellikle yabancı kaynaklar göz önünde tutulduğunda bunun doğru olmaması gerekir. Safiye Sultan, söz konusu rakiplerinin ölümünden sonra 1585'ten itibaren haremın hâkimi olabildi; bununla da yetinmeyip devlet işlerine müdahale etmeye başladı. Saraydaki en büyük destekçileri bir Macar mühtedisi olan Bâbüssaâde Ağası Gazanfer Ağâ ile Bostancıbaşı Ferhad Ağâ idi. Safiye Sultan'ın bu sınırsız gücü sadrazamları ve diğer devlet adamlarını rahatsız ediyordu.

madığı bilinmemektedir. Kitabın ilk cildi I. Ahmed'in cülûsu, kılıç kuşanması, ilk cuma namazına çıkışıyla başlar ve padişahın mânevî ve fizikî hususiyetlerini içine alır. Burada onun şeriata, adalete riayeti, dindarlığı, mâbed inşası, Kâbe'nin tamiri, hazırcevaplılığı, şiire meyli, tevazuu, ok atma ve ata binmede hüneryi menkıbevi tarzda anlatılır. Cildin son kısımlarında padişahın ecdadının gazâları özetlenir. Burada Osman Bey'den itibaren I. Ahmed'in tahta cülûsuna kadar olaylar hulâsa edilmiştir. II. cilt, 1012-1023 (1603-1614) yıllarını kapsayan kronolojik sırayla düzenlenmiş bir vekâyî'nâme özelliği gösterir. Avusturya ve İran savaşları, Celâlî takibi, eşkıyalık olayları, İstanbul ve saray hadiseleri, padişahın Bursa ve Edirne seyahatleri, İran'la barış imzalanması gibi konuları içine alır. İlk cilt daha çok şifahi bilgilerden oluşur. Başlıca râvileri arasında Vezir Mustafa Paşa, Davud Paşa, Halil Paşa, Anadolu Kazaskeri Karaçelebizâde Mahmud Efendi, Kadı Vildanzâde Ahmed, Cerrahzâde Mehmed, Dârüssaâde Ağası Mustafa Ağâ ve diğer saray görevlileri sayılabilir. II. cilt müellifin şahidi olduğu hadiseleri ihtiva eder. Ağır sayılabilecek bir üslûpla kaleme alınan eseri Kâtib Çelebi'den itibaren daha sonraki tarihçiler kaynak olarak kullanmıştır. Kitabın başlıca nüshaları Beyazıt Devlet (Veliyyüddin Efendi, nr. 2428, 2429) ve Topkapı Sarayı Müzesi (Revan Köşkü, nr. 1304)

kütüphanelerinde mevcut olup İ. Hakkı Çuhadar tarafından yayımlanmıştır (I-II, Ankara 2003). Sâfî'nin diğer eserleri içinde *Vesiletü'l-vüsûl ilâ mahabbeti'r-Resûl* adlı bir siyer kitabı (TSMK, Revan Köşkü, nr. 1994/2), Câmî risâlelerinden birinin şerhi (Nuruosmaniye Ktp., nr. 49948) ve 3500 sahâbenin biyografisini toplayan İbn Abdülberr'in *el-İstî'âb* adlı eserinin kısmî tercümesi zikredilebilir. Bu son eseri I. Ahmed'in emriyle tercümeyle başlayıp "hâ" harfine kadar getirmiştir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 723). *Celâl ü Cemâl* tercümesi Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir (Revan Köşkü, nr. 1304, vr. 160^b-228^b).

BİBLİYOGRAFYA :

Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, s. 589; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I, 382; Osmanlı Müellifleri, I, 347-348; Blochet, *Catalogue*, I, 373; Babinger (Üçok), s. 161-162; Bekir Kütükoğlu, "Sâfî'nin Zübdetü't-tevârîhi", *Vekâyî'nüvis: Makaleler*, İstanbul 1994, s. 17-23; Orhan Şaik Gökyay, "Zübdetü't-tevârîh", *TT*, sy. 9 (1984), s. 66-71.

BEKİR KÜTÜKOĞLU

SAFÎR

(الصفيير)

Arap alfabesine ait bazı harflerin telaffuzunda ışığa benzer bir sesin duyulmasını belirten terim
(bk. HÂRF).

1003 (1595) yılında III. Murad'ın vefatı ve oğlu III. Mehmed'in tahta geçmesiyle birlikte vâlide sultan olarak devlet içindeki konumu daha da güçlendi. Kocasına ve onun ölümünden sonra çevresindeki diğer tehlikelere karşı oğlunu korumaya çalıştı. Nitekim III. Mehmed'in büyük oğlu Mahmud'un annesinin girişimiyle tahta geçme planları yaptığı gerekçesiyle hem onun hem annesinin öldürülmesini sağlamıştı. III. Mehmed önemli konularda kendisine danışırdı. Nurbânû Vâlide Sultan günlük 2000 akçe alırken oğlu onun maaşını günlük 3000 akçeye çıkardı ve bu maaş oğlunun ölümünden sonra gönderildiği Eski Saray'da da kendisine ödendi. Devlet adamlarından rüşvet ve hediyeler olarak memuriyetlere tayinlerinde başrolü oynadı. Halk ve memurlar devlet işlerindeki bu etkin rolünü bildiği için işlerini gördürebilmek amacıyla ona başvurur, hatta bazan arabasının önünü kesip bu gibi konularda isteklerde bulunurdu. Sadrazamdan şeyhülislâma kadar bütün azil ve tayinlerde, devlet işlerinin yürütülmesinde birinci derecede etkili oldu. 1004 (1596) yılında Eğri seferine çıkan III. Mehmed, 1 milyar akçelik bir hazineyi annesinin kullanımına verdi. Bu sırada İstanbul'daki azil ve tayinlerle devlet işleri onun doğrudan müdahalesine daha açık bir duruma geldi. Ancak söz konusu müdahaleler onun sevilmeyen bir insan olmasına ve merkezde pek çok düşman kazanmasına sebep oldu. Eğri Kalesi'nin fetih haberinin İstanbul'a ulaşması üzerine fakirlere, yetim ve dullara sadaka dağıttı.

Safiye Sultan sadece devletin iç işlerine değil dış işlerine de müdahale etmekteydi. Bu anlamda yabancı hükümdarlarla doğrudan mektuplaştığı ve diplomatik ilişkiye girdiği bilinmektedir. İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth ona 1593'te mücevherlerle işlenmiş bir portresini, o da kraliçeye gümüş işlemeli elbise ve kemerle altın işlemeli iki mendil gönderdi. Bu hediyeleşmeler daha sonra onun vâlide sultanlığı döneminde de sürdü; kraliçenin sunduğu bir arabaya elbise, kuşak, gümüş işlemeli iki havlu, üç mendil, yakut ve inci ile bezemiş bir taçla mukabele etti. İngiltere elçisi Edward Barton da vâlide sultana verdiği hediyeler sayesinde İstanbul'daki tayinlerde etkin rol oynadı. Nitekim bu ilişkiler ve hediyeler etkisini gösterecek ve Safiye Sultan âdeta kraliçenin saraydaki en büyük destekçisi olacaktı.

Diş politikada kayınvâlidesi Nurbânû gibi Venedik yanlısı bir tutum izledi. Şüphesiz bu siyasette Venedik elçilerinin kendisine

sunduğu zengin hediyelerin payı vardır. Safiye Sultan'ın Venedik'e desteği, kendisine verilen rüşvet ve hediyeler dönemin İstanbul elçilerinin raporlarına kadar yansımıştır. Onun sözünü tutan güvenilir bir kadın olduğunu ifade eden Venedik elçisi Matteo Zane, elçilerin kendisine hediye vermesini beklemeden kendisinin almak istediği şeyi onlardan talep ettiğini belirtir. Venedik, Safiye Sultan sayesinde ikili ilişkilerde ortaya çıkan pek çok tehlikeyi büyümeden atlattı. Vâlide sultan, elçiliklerle olan irtibatını yakın hizmetkârı (karakadın) yahudi Esparanzo Malchi vasıtasıyla sağlamaktaydı. İşleyen rüşvet çarkının da merkezinde olan Esparanzo, bu sayede büyük bir servete sahip oldu; İstanbul Gümrüğü'nü iltizamla aldı ve karşılığında verdiği kalp akçe yüzünden 17 Ramazan 1008'de (1 Nisan 1600) hassa sipahilerinin çıkardığı bir isyanda oğluluyla birlikte feci şekilde öldürüldü. Âsilerin bu işte büyük payı olduğunu düşündükleri Safiye Sultan ise bu bâdirenden zorlukla yakasını kurtardı. Zira padişah annesini uyaracağını söyleyerek isyancıları ancak yatıştırabilirdi.

Safiye Sultan, Şeyhülislâm Sun'ullah Efendi ile Yemişçi Hasan Paşa arasındaki çekişme neticesinde huzursuzlukları giderek artan kesimlerin 1011'de (1603) çıkarıldığı karışıklıklar sırasında da zor durumda kaldı. Âsiler onun sürgüne yollanmasını istedilerse de yakın adamları Kapıağası Gazanfer Ağa ile Dârüssaâde Ağası Osman Ağa'yı öldürtüp onlara teslim etmek zorunda kalan III. Mehmed bu şekilde askeri yatıştırdı. Daha sonra Safiye Sultan, Vezîriâzam Yemişçi Hasan Paşa ile anlaşmazlığa düştü ve onun idamını sağladı. Bu sırada torunu Şehzade Mahmud'un annesinin padişaha karşı komplosunu ortaya çıkardığı gerekçesiyle oğlu nezdinde tekrar itibar kazandı (1011/1603). III. Mehmed'in 1603'te ölümü üzerine Eski Saray'a gönderilen Safiye Sultan Ocak 1619'da ölüncüye kadar burada yaşadı. Vefatında III. Murad Türbesi'ne defnedildi. III. Mehmed dışında küçük yaşta ölen bir oğlu ile Ayşe ve Fatma isimlerinde iki kızı tesbit edilmektedir. Dönemin yabancı müşahitleri onu zeki, akıllı, zarif, hazırcevap, gayet mağrur, basiretli, uyanık ve sabırlı bir insan olarak tasvir eder.

Safiye Sultan, 3 Ramazan 1006 (9 Nisan 1598) tarihinde Eminönü'ndeki Yenicami'nin inşasını bir törenle başlattı; ancak oğlu ölüp kendisi Eski Saray'a nakledilince epeyce ilerlemiş olan külliyeinin inşası yarım kaldı. 1665'te Turhan Sultan zamanında tamamlanan bu caminin dışında Üskü-

dar'da Karamanlı köyünde bir cami ve çeşme yaptırdı; kocasının türbesinde Kur'an okunması için bir vakıf kurdu. Fatih'te Âşıkpaşa mahallesinde bulunan İmam Gazâlî neslinden bir zatın mezarı üzerinde türbe inşa ettirdi. Dâvud Paşa sahasında bir kasır yaptırdı. Zaman zaman III. Mehmed'le birlikte burada oturuyor ve ziyafetler tertip ediyordu. Ayrıca 1598'de kendi adıyla anılan bir medrese ve 1019 (1610) yılında Kahire'de kölesi Osman Ağa nezâretinde Melike Safiye Camii adıyla da anılan camiyi inşa ettirdi (bk. SAFİYE SULTAN CAMİİ). Bunların dışında savaş dönemlerinde ordunun giderlerine harcanmak üzere kendi malından bağışlarda bulunur, borcundan dolayı zor durumda kalanların borçlarını öder ve seyahatlerinde geçtiği yerlerdeki fakirlere sadaka dağıtırdı.

BİBLİYOGRAFYA :

Selânikî, *Târih* (İpsirli), II, tür.yer.; *The Report of Lello Third English Ambassador to the Sublime Porte: Bâbâli Nezdinde Üçüncü İngiliz Elçisi Lello'nun Muhtırası* (nşr. ve trc. Orhan Burian), Ankara 1952, s. 39-62; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 139, 349, 352, 353, 358, 555; S. A. Skilliter, "Three Letters from the Ottoman 'Sultana' Sâfiye to Queen Elizabeth I.", *Documents from Islamic Chanceries* (ed. S. M. Stern – R. Walzer), Oxford 1965, III, 119-157; M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980, s. 43-44, 59; L. P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadınlar* (trc. Ayşe Berktaş), İstanbul 1996, tür.yer.; C. H. Fleischer, *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydın ve Bürokrati* (trc. Ayla Ortaç), İstanbul 1996, s. 184-185, 307; S. Gerlach, *Türkiye Günlüğü 1577-1578* (ed. Kemal Beydilli – trc. T. Noyan), İstanbul 2007, II, 637; M. P. Pedani, "Safiye's Household and Venetian Diplomacy", *Turcica*, XXXII, Paris 2000, s. 9-32; Çiğdem Balım, "Safiyye Vâlide Sultân", *EI²* (İng.), VIII, 817-818; Feridun Emecen, "Mehmed III", *DİA*, XXVIII, 407-412.

 ALİ AKYILDIZ

SAFİYE SULTAN CAMİİ

Kahire'de
XVII. yüzyılın başında yapılan
Osmanlı tarzındaki cami.

Melike Safiye Camii adıyla da anılır. Kahire'de Dâvudiye caddesinde yer alan cami, harim giriş kapısı üzerindeki üç satırlık Arapça kitâbesine göre Osmanlı Padişahı III. Mehmed'in annesi Safiye Sultan tarafından 1019 (1610) yılında inşa ettirilmiştir. Safiye Sultan'ın kölesi Osman Ağa eserin yapımına nezaret etmiştir. XVII. yüzyılda Mısır'a çeşitli seferler yapan Evliya Çelebi camiyi, "Yirmişer basamak merdivenle çıkılır, altmış sütun üzerine yapılmıştır, avlusunun etrafı altmış adet kârgir